

LA CARTOTECA



La Cartoteca del Centre Excursionista de Catalunya (CEC), amb més de 6.000 documents cartogràfics diferents compilats amb anterioritat a 1950, aplega una de les principals col·leccions de mapes antics de Catalunya. Formada en gran part a partir de donacions individuals, acull un conjunt de mapes molt heterogeni, en el qual hi predominen la cartografia excursionista de muntanya i la cartografia de Catalunya. Es tracta d'un conjunt que ha estat catalogat molt recentment, però que va començar a formar-se a final de la dècada de 1870 amb la creació, primer, de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques (ACEC) i, després, de l'Associació d'Excursions Catalana (AEC), entitats precursors del CEC.

Aquest fons cartogràfic, d'un valor històric, geogràfic i cultural extraordinari, és un dels fruits saborosos que ens ha llegat la Renaixença. En aquest sentit, cal dir que en els seus inicis el CEC formava part d'un projecte cultural molt ambiciós. Els excursionistes que van fundar-lo van fer-ho, sobretot, empesos pel desig de conèixer el territori, l'art i la cultura de Catalunya.¹

¹ Vegeu Josep IGLÉSIES I FORT, *Enciclopèdia de l'excursionisme*, vol. I, *Història (1876-1939)*, Barcelona, Rafael Dalmau editor, 1964; Jordi MARTÍ-HENNEBERG, *L'excursionisme científic*, Barcelona, Altafulla, 1994; FRANCESC ROMA I CASANOVAS, *Història social de l'excursionisme català. Dels orígens a 1936*, Vilassar de Mar, Oikos-Tau, 1996.

Cal, a més, tenir present que el fons cartogràfic del CEC forma part d'un seguit d'iniciatives culturals endegades a partir de la segona meitat del segle XIX per la societat civil catalana, una part de les quals va anar adreçada a ampliar els migrats fons cartogràfics existents aleshores al nostre país. Un país, recordem-ho, mancat d'organismes cartogràfics de caire estatal. La formació d'aquestes col·leccions també responia a l'interès creixent de la societat catalana de l'època per la documentació cartogràfica.² És en aquest context històric i cultural que cal situar la col·lecció de mapes del CEC, però també el de les importants col·leccions cartogràfiques que es conserven al Museu Francesc Martorell de Geologia de Barcelona, creat el 1874, a la Biblioteca Museu Víctor Balaguer, de Vilanova i la Geltrú, fundada l'any 1884, i a l'actual Biblioteca del Monestir de Montserrat, inaugurada l'any 1902 per l'abat Josep Deàs.

Els mapes, però, han tingut i tenen un paper força especial dins la història del CEC, ja que excursionisme i cartografia són dos termes indissociables. Els mapes, ja sigui en format analògic o digital, són una eina vital per a l'excursionista. La seva correcta lectura constitueix una de les principals perícies de tot excursionista. L'excursió comença, de fet, amb una activitat netament intel·lectual: la de llegir el mapa o mapes del territori que es vol recórrer. És aleshores quan, després d'haver resseguit amb cura les corbes de nivell i els camins traçats en el mapa, després d'haver observat els ponts, les masies, les fàbriques, els castells, les esglésies i els vèrtexs geodèsics, es decidirà l'itinerari a seguir. La bondat del mapa i la perícia de l'excursionista a l'hora de llegir-lo sobre el terreny esdevindran factors clau en l'èxit de l'excursió.

El nexa entre excursionisme i cartografia és tant estret que a redós de la cultura excursionista s'ha anat desenvolupant, a partir de la segona meitat del segle XIX, tot un tipus específic de cartografia: l'excursionista,³ caracteritzada per oferir una acurada representació topogràfica del territori i de la xarxa de camins, així com dels llocs més singulars del paisatge, tant des del punt de vista natural com cultural. D'altra banda, el propi moviment excursionista va donar lloc a la formació de cartògrafs notables, com és el cas del francès Franz Schrader (1844-1921), membre del Club Alpin Français i autor del primer mapa pròpiament topogràficoexcursionista de Catalunya: *Pyrénées Centrales avec les grands massifs du versant espagnol*, publicat entre 1882 i 1901 a

² Vegeu M. Carme MONTANER I GARCIA, *Mapes i cartògrafs a la Catalunya contemporània (1833-1941). Els inicis i la consolidació de la cartografia topogràfica*, Barcelona, Rafael Dalmau editor i Institut Cartogràfic de Catalunya, 2000.

³ M. Carme MONTANER I GARCIA, «L'excursionisme com a impulsor de la cartografia topogràfica a Catalunya», dins *La porta al territori. Cartografia excursionista a Catalunya*, Granollers, Editorial Alpina i Museu de Granollers, 2007, p. 19.

escala 1:100.000, ja que un dels fulls d'aquest mapa correspon a la zona dels Encantats i un altre a la Val d'Aran. Pel que fa al CEC, cal destacar la meritòria labor cartogràfica duta a terme per Juli Vintró (1863-1911).⁴

La importància dels mapes va ser copsada de forma immediata tant per l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques (ACEC) com per l'Associació d'Excursions Catalana (AEC). Així, tant l'una com l'altra es van preocupar des de la seva fundació d'elaborar mapes específicament excursionistes, adquirir-ne de nous editats a França o a Itàlia i de crear un fons cartogràfic a l'abast dels seus socis. Des de les pàgines de *L'Excursionista*, publicació periòdica de l'ACEC creada el 1878, s'informava puntualment dels mapes adquirits i que anaven formant part del fons cartogràfic de la seva biblioteca. Gràcies a aquesta detallada informació, sabem que aquesta associació comptava l'any 1881 amb 259 mapes, una xifra que s'incrementaria en deu mapes més l'any següent i que el 1883 assoliria ja la xifra de 300 documents cartogràfics.⁵ Per la seva part, l'AEC va instituir l'any 1880 un premi a la millor monografia de la muntanya de Montserrat, posant com a úniques condicions per atorgar-lo que anés acompanyada d'un mapa i que estigués redactada en català.⁶

Per entendre la formació d'aquest fons cartogràfic cal tenir present, d'altra banda, que el CEC va agrupar ben aviat una autèntica plèiade de científics i professionals amb una sòlida formació cartogràfica. Aquest era el cas, per exemple, de Leandre Pons i Dalmau, Josep Ricart i Giralt, Lluís Marià Vidal o Eduard Brossa.

El mestre d'obres i agrimensor Leandre Pons i Dalmau (1815-1887), traductor de Darwin al català, va pronunciar el març de 1881 una conferència a l'AEC demanant, entre d'altres coses, que els excursionistes sembressin «el nostre paisatge de pluviòmetres i d'aparells per amidar l'aforament dels rius i aixecar les corbes d'alçada del país duent-les fins als llocs més alts on fos possible».⁷ L'enginyer de mines Lluís Marià Vidal (1842-1922) fou autor d'un gran nombre de mapes geològics tant per a la Comisión del Mapa Geológico de España com per a encàrrecs privats. Per la seva part, Josep Ricart i Giralt (1847-1930), que va ser director de l'Escola Nàutica de Barcelona i president de la Societat Geogràfica de Barcelona, creada el 1895, va ser

⁴ *Ibidem*, p. 21.

⁵ Josep IGLÉSIES I FORT, *op. cit.*, p. 117.

⁶ Francesc ROMA I CASANOVAS, «L'excursionisme català en la relació medial», dins *La porta al territori. Cartografia excursionista a Catalunya*, Granollers, Editorial Alpina i Museu de Granollers, 2007, p. 12.

⁷ Francesc NADAL, Luis URTEAGA i José Ignacio MUÑOZ: *El territori dels geòmetres. Cartografia parcel·l·lària dels municipis de la província de Barcelona (1845-1895)*, Barcelona, Institut d'Edicions de la Diputació de Barcelona, 2006, p. 245; Francesc ROMA I CASANOVAS, *Història social de l'excursionisme català. Dels orígens a 1936*, Vilassar de Mar, Oikos-Tau, 1996, p. 101.

autor d'una interessant i variada producció cartogràfica, d'entre la qual en destaca el mapa de Catalunya reproduït a la *Fulla d'Instrucció Geogràfica de Catalunya*, publicada l'any 1881 per l'ACEC. Per la seva banda, Eduard Brossa (1848-1924) va treballar en el dibuix i litografiat del *Mapa Geològic y Topogràfic de la Provincia de Barcelona*, que dirigia el geòleg Jaume Almera (1845-1919), el primer full del qual va aparèixer el 1891.⁸

Els mapes de Francisco Coello (1822-1898), Franz Schrader, Norbert Font i Sagué (1874-1910) o Alfonso Rey Pastor (1890-1959) permeten copsar-ne la seva riquesa de la cartoteca. Un fons que conté majoritàriament mapes del segle XIX i de començament del segle XX. La major part dels documents cartogràfics que s'han catalogat són impresos, constituint els mapes manuscrits una petita part. D'altra banda, el fet que una bona part dels documents s'hagi adquirit mitjançant donacions dels socis del CEC fa que sigui un fons cartogràfic molt heterogeni, constituït tant per mapes topogràfics i geològics com per mapes excursionistes i itineraris. Un fons amb un predomini, tal com s'ha esmentat, dels mapes de Catalunya, però en el qual s'hi poden trobar també molts mapes d'Espanya, França, Itàlia i Suïssa.

El seu fons, a més, constitueix una font documental de primer ordre per a tots aquells geògrafs, científics i excursionistes interessats en el coneixement del territori i en un dels productes més subtils creats per la ment humana i que ocupa un lloc central en les relacions entre l'home i el territori: el mapa.

La divulgació dels documents cartogràfics ha de servir d'homenatge a tots aquells membres del Centre Excursionista que, des de la seva fundació, van saber entendre la importància de la cartografia i van fer possible la formació d'aquest fons cartogràfic, un dels principals del nostre país. Per acabar, no em resta sinó dir que, amb la iniciativa, els directius del CEC han contribuït a eixamplar la cultura cartogràfica del nostre país.

Francesc Nadal i Piqué
President de la Societat Catalana de Geografia

⁸ M. Carme MONTANER I GARCIA, *Mapes i cartògrafs a la Catalunya contemporània (1833-1941). Els inicis i la consolidació de la cartografia topogràfica*, Barcelona, Rafael Dalmau editor i Institut Cartogràfic de Catalunya, 2000, p. 66.